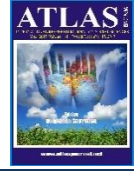




ATLAS INTERNATIONAL REFERRED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X



Article Arrival Date: 10.04.2018

Published Date:25.06.2018

2018 / June

Vol 4, Issue:9

Pp:456-469

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ AKTİF VATANDAŞLIK DEĞERLERİYLE İLGİLİ KAZANIMLARININ BELİRLENMESİ ve DÜZENLENMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA¹

A STUDY ON THE DETERMINATION AND REGULATION OF SOCIAL
INFORMATION TEACHER CANDIDATES 'ACQUISITION VALUES FOR ACTIVE
CITIZENSHIP VALUES

Dr. Öğretim Üyesi İrem NAMLI ALTINTAŞ

Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü

ÖZET

Aktif vatandaşlık değerleri, toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Bu çalışma, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının aktif vatandaşlık değerlerinin öğrenilmesi ve düzenlenmesiyle ilgili nitel bir araştırmadır. Çalışma, eylem araştırması modelindedir. Bir devlet üniversitesinde eğitim fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği birinci öğretim ikinci sınıf öğrencileriyle yapılmıştır. Dersler; Tanıma, Uygulama ve Yönlendirme Oturumu şeklinde planlanmış ve 9 hafta sürmüştür. Değerlerin nasıl biçimlendiğini tespit edebilmek için Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 3. sınıf öğrencilerinden gönüllü 4 erkek ve 1 kız öğrenci eşliğinde değerlendirme yapılmıştır. Bu oturuma Değerlendirme Oturumu ismi verilmiştir. Ders anlatımları, video kamera ile kaydedilmiş, her ders bitiminde araştırmacı tarafından transkript edilmiş ve içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinde demokratik değerler ana teması bulunmuştur. Bu temada alt temalar olarak; seçime katılım, toplumsal sorunlara duyarlılık, ifade özgürlüğü, farklı görüşlere saygı, çatışma ve hoşgörü alt temaları yer almıştır. Katılımcıların değer konusunda görülen eksiklikleri eleştirel düşünme becerileri kullanılarak düzenleme yoluna gidilmiştir. Bulunan temalar, Değerlendirme Oturumunda farklılık göstermiştir. Bu değişimin katılımcıların becerilerini sergilemelerine bağlı olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların aktif vatandaşlık değerlerin eksik olmasının Türkiye'deki vatandaşlık anlayışından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aktif Vatandaşlık, Demokratik Değerler, Eylem Araştırması, Öğretmen Adayları

ABSTRACT

Abstract

Active citizenship values vary by societies. This study is a qualitative research on the teaching of Social Identity Teacher candidates about the values of active citizenship and the regulation of these values. The study is action research model. Study group are second year of social science teacher candidates in the state university. Lessons; It was planned as Recognition, Implementation and Routing Session and lasted for 9 weeks. In order to determine how the values are shaped, 3 rd grade students of Social Studies Teacher were evaluated in the presence of volunteer 4 male and 1 female students. This session was given the name of the Evaluation Session. The lectures were recorded by video camera, transcribed by the researcher at the end of each lesson and content analysis. content analysis, democratic values were found to be the main theme. As sub-themes in this theme; participation in elections, sensitivity to social problems, freedom of expression, respect for different opinions, conflict and tolerance. Critical thinking skills have been used to make up for the shortcomings of participants' value. The themes found differed in the Evaluation Session. It is believed that this change depends on showing the skills of the participants. Participants of the missing are thought to arise from the value of active citizenship citizenship in Turkey.

Key Words: Effective Citizenship, Democratic Values, Action Research, Teacher Candidates

¹ Bu çalışma Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı'nda Doç. Dr. Cengiz Dönmez'in danışmanlığında yürütülen *Sosyal bilgiler Öğretmenlerinin Aktif Vatandaşlık Kazanımları: Eylem Araştırması* doktora tezinin bir bölümüdür. Ayrıca 28-30 Nisan 2016 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiri özetleri kitapçığında yer almaktadır.

1. GİRİŞ

2005 Sosyal Bilgiler programından itibaren değer eğitime önem verildiği için Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının nasıl bir değer anlayışına sahip oldukları önemli görülmektedir. Gelecekte değer eğitimi verecek öğretmen adaylarının aktif vatandaşlıkla ilgili ne tür değerler taşıdıkları ve değer yargılarının ne olduğu bu çalışmada önemli bulunmuştur. Aktif vatandaşlıkla ilgili değerlere bakıldığında öncelikle; demokrasi ve demokratik değerlerle ilgili çalışıldığını görürüz. Bu doğrultuda ülkelerin demokratik değerlere nasıl bir önem atfettikleri, vatandaş yetiştirme politikalarına da yansımıştır.. Vatandaşların ülke yönetimine aktif katılımları; gönüllü organizasyonlara katılım, ülkenin sorunlarına duyarlılık göstermek, farklı kültürlerle hoşgörülle yaklaşmak, demokratik değerlerin bir kısmını oluşturmaktadır.

Aktif vatandaşlık değerleri kültürlerle göre farklılık göstermektedir. Bahsedilen kültür; devletin vatandaşlara 1 ya da vatandaşların devlet ve diğer vatandaşlara bakış açısını dikkate alan sosyolojik bir portföy olabilir.

Bu çalışmanın ana fikri aktif vatandaşlık eğitiminin gerekliliğinden çıkmıştır. Türkiye’de toplumsal var oluşun ifadesiyle bağlantılı olarak bireylerin hak ve sorumlulukları ve kimliklerini tanımlamaları konusunda ciddi sıkıntıları olduğu alan yazında tespit edilmiştir. Bireylerin vatandaşlık tanımlamaları; öncelikle kendilerine, daha sonra ülkelere bakış açılarına kıyasla farklılık göstermektedir. Bu farklılığın ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda birçok nedeni olabilir. Öğretmen ve öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmalar, bu farklılığı destekler niteliktedir.

Örneğin; Ersoy (2007) yaptığı çalışmada öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde gerçekleştirdikleri aktif vatandaşlık eğitimi uygulamalarını ve vatandaşlık eğitimi konusundaki gereksinimlerini belirlemeyi amaçlamış, bu amaçla da 24 öğretmenle yarı yapılandırılmış bir görüşme gerçekleştirmiştir. Öğretmenler etkili vatandaş, hak ve sorumluluklarını bilen ve kullanan, başkalarının haklarına saygılı olan kişi olarak tanımlamışlardır.

Sarı ve Sadık’ın (2011) yaptıkları “Öğretmen Adaylarının Demokrasi Algıları” isimli çalışma 440 öğretmen adayıyla Demokrasi Metaforları Anketi” üzerine kuruludur. Eşitlik, kişisel çıkar, bağımsızlık, çaba, hayal, toplumsal temel, çok seslilik, sistem, toplumsal düzen ve modernleşme olmak üzere demokrasiyi tanımlayan 10 tema bulunmuştur

Buradan hareketle vatandaşlık bilgisi dersi alan Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğrencilerinin aktif vatandaşlıkla ilgili değer konusundaki kazanımları nedir ve bu kazanımlar nasıl düzenlenmelidir? sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma aktif vatandaşlık değerlerinin Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına uygulamalı olarak anlatılması bakımından önemlidir. Bu alanda Türkiye’de daha önce kuramsal olarak çalışılmıştır. Bu çalışma ile 18-25 yaş aralığındaki öğretmen adaylarının aktif vatandaşlığı nasıl anlamlandırdığı ve bu anlamlandırmaların nasıl düzenlenebileceği otaya koyulmaya çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada Sosyal Bilgilerin vatandaş yetiştirme işlevinin Sosyal Bilgiler Öğretmen adaylarının kavrayabilmesi için uygulamaya odaklı olan eylem araştırması deseni kullanılmıştır. Eylem araştırması araştırmacının sürece katılarak, daha önce bildiklerinden daha fazla şey öğrendiği sistematik bir süreçtir (Merriam, 2013). Eylem araştırması “*zamana ve uygulayıcılara bağlı olarak yapılan araştırmanın birçok farklı yolla yapılabileceğini gösteren*” iyi bir örnektir (Glesne, 2012, s. 31). En kestirme ifadeyle sosyal değişimleri kazandırmak için oluşturulan bilginin sistematik olarak kazandırılmasıdır. Eylem araştırmaları; fayda ve zarar

aralığından bakacak olursak bireylerin kendilerini daha iyi anlamalarına ve sorunları fark etmelerine yardımcı olması açısından önemlidir (Bogdan & Biklen, 1982).

Çalışma, araştırma grubu seçildiği için yarı-eylem araştırması dâhilinde hazırlanmıştır. Yarı-eylem araştırmalarında daha çok gerçek bir sınıf ortamı değil, bir değişkeni incelemek üzere bir ortam hazırlanmaktadır (Johnson, 2014). Bu çalışmada yöntem olarak eylem araştırması seçilmesinin sebebi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliğinde okuyan öğrencilerin aktif vatandaşlıkla ilgili bilgileri buna bağlı olarak becerileri ve nihayetinde değerleri konusunda bazı aksaklıklar olduğunun tespit edilmesi ve bu duruma çözüm bulma arayışıdır. Vatandaşlık Bilgisi dersinin politik okuryazarlık ve sınıf içi tartışmalar içerisinde verilmesi de araştırmacıyı eylem araştırmasına yönlendirmiştir. Katılımcı demokrasi bağlamında öğretmen adaylarının aktif bireyler olmalarının bu tür bir çalışmayla sağlanabileceği düşünülmüştür (Patton, 2014). Etkin vatandaşlık eğitimi aracılığıyla farklı görüşlerden öğrencilerin politik okuryazarlık çerçevesinde var olan sorunu ele alıp işlemleri ve bu soruna çözüm bulmaları, ayrıca konuyla ilgili bilgi almaları ve bu konuları daha sonra kendilerinin geliştirmelerini sağlamak araştırmanın denetlenebilirliği açısından önemli bulunmuştur.

Eylem araştırmalarında çoğunlukla çalışmaya başlamadan önce bir çerçeve oluşturmak amacıyla kısa bir kaynak taraması yapılır. Bazen de veriler toplanıncaya kadar herhangi bir kaynak taraması yapılmaz. Veri analizleri toplanan kaynaklara göre yapılır (Johnson, 2014). Bu araştırmada öncelikle konuyla ilgili literatür taranmış ve eylem planı oluşturulmuştur. Eylem planında katılımcıların hazırbulunuşluk düzeylerine ve isteklerine göre süreç boyunca değişiklik yapılmıştır. Bu çalışmada araştırmacı araştırmanın hangi noktasında çalışmaya müdahale edeceğini tespit etmiştir (Creswell & Clark, 2014).

2.1 Çalışma Grubu

Çalışma 2014-2015 bahar yarıyılında Bir devlet üniversitesinde eğitim fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği birinci öğretim ikinci sınıf öğrencileriyle yapılmıştır. Çalışmanın üniversite düzeyinde yapılmasının sebebi, aktif vatandaşlık değerlerini Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin öğreteceği düşüncesidir. Bu konuda yapılan çalışmalar vatandaşlık eğitiminin universal düzeyde, politik tartışmalar konusunda daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Öğrencilere teknik bilgi ve becerilerin verilmesi bireylerin aktif olarak politik süreçlere katılmaları bakımından önemli görülmüştür (Matsuda, 2014).

İkinci sınıf öğrencilerinin seçilme sebebi bahar döneminde vatandaşlık bilgisi dersinin ikinci sınıflarda okutuluyor olmasıdır. Çalışılan okulda aynı grubun ikinci öğretimi bulunmamaktadır. Çalışma, nitel olarak devam edeceği ve değer yargılarının çok kalabalık bir grupta belirlenmesinin zor olacağı için grubun tamamıyla çalışılmaması uygun görülmüştür. Çalışma grubu, araştırmacı tarafından geliştirilen başarı testiyle seçilen 24 kişilik heterojen bir gruptur.

2.2. Çalışma Grubunun Belirlenmesi

Yapılacak etkinlikler ve öğrencilerin durumlarını takip etme adına öğrenciler arasından seçim yapılmasına gerek duyulmuş, seçilen grubun sınıfın yarısını kapsamasına dikkat edilmiştir. Çalışma grubu belirlenirken öncelikle başarı testi değerlendirmesinde doğru cevap sayılarının sıralaması yapılmış 48 öğrenci içerisinde her puan türünden kız ve erkek öğrencilerin dağılımı dikkate alarak 23 öğrenci seçilmiştir. Ancak seçilen grupta bir öğrenci çalışmaya dâhil olmak istememiş, iki öğrenci ise onun yerine gönüllü olmuştur. Bu yüzden çalışma grubu 24 öğrenci olarak belirlenmiştir. Çalışma grubunun belirlenmesinde öğrencilerin; sosyo-ekonomik durumları, diğer derslerindeki başarıları vb. dikkate alınmamıştır. Ayrıca çalışma grubunun 9 hafta boyunca aldıkları eğitimle değerlerinde bir değişiklik olup olmadığı konusunda bilgilendirme amacıyla yapılan Değerlendirme Oturumunda yol gösterici olmaları bakımından

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 3. sınıfta okuyan 4 erkek ve 1 kız öğrenci çalışmaya gönüllü olmuşlardır.

Bu çalışmayla birlikte katılımcıların aktif vatandaşlığa bakış açılarını betimlemek ve sonrasında da bir değerlendirme yapmalarını sağlamak hedeflenmiştir. Bunun için çalışma grubu küçük bir örneklemden oluşmuştur. Küçük bir grubun seçilmesi araştırmanın gerçekçi bir düzen oluşturması bakımından da önemli bulunmuştur (Stringer, 2008). Grup, amaçlı örneklem yoluyla belirlenmiştir. Grubun heterojen olmasına dikkat edilmiş bu şekilde hem detaylı bir tanımlama, hem de farklılıkların meydana getirdiği benzersiz durumları keşfetmek amaçlanmıştır (Patton, 2014).

Çalışma grubu öğrencilerinin isimleri etik kurallar gereği saklanmış, onun yerine kodlamalar kullanılmıştır. Kız öğrencilere sırayla K1, K2, K3... erkek öğrencilere ise E1, E2, E3... kodları verilmiştir. Araştırmacı da Ar şeklinde kodlanmıştır. Katılımcıların daha iyi tanıtılması için araştırmacı tarafından hazırlanan bir öğrenci profili dağıtılmıştır. Hazırlanan profili, çalışma grubundaki öğrencilerin; ailelerinin ekonomik ve eğitim durumları ile öğrencilerin Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü ile tercih sebepleri ve tercih sıralaması ile sınırlanmıştır. Öğrencilerin belirtmedikleri hususlar bu çalışmada da yer almamıştır.

Çalışma grubunun; anne - baba meslekleri, aylık gelirleri ve kardeş sayıları dikkate alındığında alt ve orta ekonomik sınıflarına dahil olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünü isteyerek seçen katılımcı sayısı 16'dır ve çalışma grubunun yarısından fazlasını oluşturur. Bu durum katılımcıların Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünün hedeflerini bildikleri yönünde bir izlenim oluşturmıştır.

Çalışma grubunun verilen özelliklerinin dışında farklı politik görüşlere sahip kişilerden oluşması grup içinde bu görüşlerinden dolayı çatışma yaşadıkları hem gözlemleri içeren (örneğin birbirleriyle konuşma üsluplarından) nitel analizler sonucunda ortaya çıkmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada katılımcıların aktif vatandaşlık değerleriyle ilgili algılarını ve araştırmacının müdahale ettiği yerleri betimleyebilmek için video kamera nitel veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Çalışma grubunu, daha iyi betimlemek amacıyla katılımcılara, araştırmacının hazırladığı yaş, sosyo-ekonomik durum, anne baba eğitim durumu gibi bilgileri içeren öğrenci tanıma profili derslerin başlangıcında dağıtılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Katılımcıların aktif vatandaşlıkla ilgili değerleri kendi içinde kodlanmış ve hem betimsel analize hem de içerik analizine tabi tutulmuştur.

Öncelikle video kayıtları araştırmacı tarafından transkript edilmiş ve örtük olarak ortaya çıkan değişiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır (Norton, 2009). Daha sonra transkripsiyonlar okunup değer boyutlarına çalışma grubunu betimleyen ve araştırmacının müdahale ettiği kısımlarda ayrı ayrı kodlamalara gidilmiştir. Oluşturulan kodlarla diğer transkripsiyonlarda uyuşmayan kodlamalar elenmiş ve benzer olanlar birleştirilmiştir. Üçüncü aşamada kodlamalar ve bulunan örüntüler ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Tüm derslerin kodlamaları ile Değerlendirme Oturumundaki kodlamalar da aynı işlem yapılmış ve önceki derslerdeki kodlamalarla karşılaştırmalı olarak raporlanmıştır.

Ayrıca Değerlendirme Oturumu ve diğer oturumları karşılaştırmak amacıyla temaların frekans olarak betimlenmesi sağlanmıştır. Bu amaçla temaya uygun cümleler araştırmacı tarafından nicel verilere dönüştürülüp tablolaştırılmıştır.

2.5. Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışmaları

2.5.1. İç Geçerlilik (İnanırlılık)

Patton (2014) iç geçerliliği inanırlılık olarak yorumlamaktadır. Ona göre nitel çalışmalarda her bir yöntem, çalışmanın farklı bir yönünü ortaya çıkaracağı için farklı yöntemler denenmesi araştırmanın inanırlılığını artıracaktır.

Aktif vatandaşlık üzerine dersler 10 hafta sürmüş ve araştırmacı, ilk 3 haftayı yalnızca katılımcıları gözlemlemekle geçirmiştir. Katılımcılar üçüncü haftadan sonra konuyla ilgili görüşlerini net bir şekilde ortaya koymaya başlamışlardır.

Araştırmaya başlamadan önce katılımcılar durumdan haberdar edilmiş kamera ile görüntülenmek istemeyen katılımcılar çalışmaya dâhil olmamışlardır.

Nitel veri analizinde iç geçerliliği artırmak için kullanılan yöntemlerden biri de kodlamaların duruma uyumsuzluğunu tespit edip uyumsuz bir hipotez geliştirmek olmuştur. Bu çalışmada katılımcıların aktif vatandaşlıkla ilgili değer geliştirmedikleri üzerine bir hipotez kurulmuş ve bu hipotez üzerinde bir analiz yapılmıştır.

2.5.2. Dış Geçerlilik (Aktarılabirlik)

Dış geçerlilik, araştırmanın sonuçlarının başka bir gruba aktarılabirliği ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmada dış geçerliliği artırabilmek için kavramsal çerçevede bir değerlendirme yapılmıştır. Aktif vatandaşlıkla ilgili bir literatür çalışması uygulamaya başlamadan önce yapılmış ve bu kavramsal çerçeve ışığında kodlamalar kontrol edilmiştir. Başka bir deyişle katılımcıların aktif vatandaşlıkla ilgili değer yargıları literatür eşliğinde de kontrol edilmiştir.

2.5.3. Güvenilirlik

Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için nitel analizler sonucunda elde edilen kodlamalar, alanla ilgili çeşitli kaynaklarla kontrol edilmiş, kodlamalar tekrar elden geçirilmiştir. Ayrıca kodlamaların araştırmayla eş zamanlı olarak yapılması da dış geçerliliği artıran uygulamalar arasındadır. .

Bu çalışmada güvenilirliği sağlamak için kullanılan en somut yol, Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüdür. Araştırmacı tarafından verilen kodlar, bir kez daha alanında uzman başka bir kişi tarafından kontrol edilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda güvenilirlik %75 olarak bulunmuştur.

Süreç

Öğrencilerin aktif vatandaşlıkla ilgili değer yargılarını öğrenmek ve eksikliklerini tespit edip değer öğretimi yapmak üzere hazırlanmış bu çalışmada oturumlar süreç içerisinde dört kısma ayrılmıştır;

- **Tanıma Oturumu**
- **Uygulama Oturumu**
- **Yönlendirme Oturumu**
- **Değerlendirme Oturumu**

Tanıma Oturumu: Aktif vatandaşlık değerlerinin tanıtıldığı, katılımcıların kendi değer yargılarını tanıttıkları, ülke sorunlarına aktif vatandaş gözüyle toplumsal duyarlılık geliştirip geliştirmediklerinin incelendiği ilk üç oturum bu çalışmada aktif vatandaşlık değeri açısından tanıma oturumu olarak kabul edilmiştir.

Uygulama Oturumu: Aktif vatandaşlık değerleri olarak tanıtılan değerlerin katılımcılar tarafından tartışılmasına izin verildiği dördüncü, beşinci, altıncı oturum bu çalışmada aktif vatandaşlık değeri açısından Uygulama Oturumu olarak kabul edilmiştir. Bu oturumlarda katılımcıların değer eksiklikleri, araştırma becerileriyle giderilmeye çalışılmış ve katılımcılar araştırmacı önderliğinde konuyla ilgili ödevler hazırlayıp sunmuşlardır.

Yönlendirme Oturumu: Tartışma oturumunda ele alınan aktif vatandaşlık değerlerinin kökeninin araştırmacı rehberliğinde katılımcıların araştırmalarıyla tartışıldığı; yedinci, sekizinci ve dokuzuncu oturumlar bu çalışmada aktif vatandaşlık değeri açısından Yönlendirme Oturumu olarak kabul edilmiştir.

Değerlendirme Oturumu: Katılımcıların aktif vatandaşlıkla ilgili değer yargılarında 9 haftalık süreç boyunca nasıl bir değişim oluştuğunu belirleyebilmek amacıyla Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 3. Sınıfta öğrenim gören gönüllü 1 kadın ve 4 erkek öğrenci ile bir değerlendirme yapılmıştır. Bu oturum araştırmacı tarafından Değerlendirme Oturumu olarak tanımlanmıştır.

Çalışmada aktif vatandaşlık değerlerini düzenlemek amacıyla eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek hedeflenmiştir.

Çalışmada araştırma becerisi aşamalar halinde verilmiştir;

1. Herhangi bir yönlendirme yapılmadan (katılımcıya konuyla ilgili bir kaynak verilmeden) yalnızca konunun verilmesi (4. ve 5. oturum)
2. Katılımcıyı araştırmayı nasıl yapacağı konusunda bilgilendirme/ kaynak kullanımı hakkında bilgilendirme (6. ve 7. oturum)
3. Katılımcıya doğrudan kaynak verip özetlemesini isteme (8. ve 9. oturum)

3.BULGULAR

Aktif vatandaşlık dersleri boyunca katılımcıların bazı konularda fikir ayrılıklarına düşmeleri, kişisel değerlendirmelerini açığa çıkarmaları, araştırmacının aktif vatandaşlık konusundaki kavram ve değerleri aktarmak durumunda kalması araştırmacının çalışmayı değer boyutunda analiz etmesine yol açmıştır. Değer boyutunda analiz edilen konular çoğunlukla katılımcıların üzerinde tartıştıkları konulardır:

Birinci Oturum: Türkiye’de Seçim Sistemi

İkinci Oturum: Osmanlı Dönemi Azınlıkları

Üçüncü Oturum: Atatürk İlkeleri

Dördüncü Oturum: Herhangi konuyla ilgili tartışma yapılmamıştır.

Beşinci Oturum: Cumhuriyet Rejimi

Altıncı Oturum: Millet Nedir, Nasıl Olmalıdır

Yedinci Oturum: Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri ve Demokrasiye Katkısı

Araştırmacının denetimi sağladığı tartışmalar tematik analize ve içerik analizine tabii tutulmuştur. Bu tartışmalara her bir katılımcıyı dâhil etmek mümkün olmamıştır. Fakat katılımcılar konuyla ilgili soru sorulduğunda cevap vermişlerdir. Tartışmalarda ortaya çıkan konular demokrasi, laiklik, cumhuriyet, kimlik, Atatürk olarak belirlenmiştir.

Yapılan tematik analizde değer basamağında *demokratik değerler* ve *kültürel değerler* olmak üzere iki ana tema bulunmuştur. *Demokratik Değerlerin* alt boyutları aşağıdaki gibidir:

- Seçimlere Katılım

- Toplumsal Sorunlara Duyarlılık
- İfade Özgürlüğü
- Farklı Görüşlere Saygı
- Çatışma
- Hoşgörü

3.1. Demokratik Değerler

Katılımcılar vatandaşlık bilgisi konularını demokratik değerleri anlamlandırma ile bütünleştirmişlerdir.

3.1.1. Seçimlere katılım

Çalışmada seçimlere katılım olarak ifade edilen değer yalnızca ilk oturumda ele alınan katılımcıların kendilerinin geliştirdikleri anahtar kavram ve temadır. Türkiye’de nasıl bir seçim sistemi izlendiği, oy vermenin önemi, oy verirken belirlenecek olan kriterler ilk oturumda bu tema ile kullanılmıştır.

Birinci Oturum

K1: Tabi ki hepimiz oy kullanmalıyız, bu bizim hakkımız

E10: Oy vermek, kendi çıkarlarınız doğrultusunda size uyan en önemli, sizin ideolojinize, yaşam tarzınıza uygun gördüğünüz kişilere oy vermektir.

3.1.2. Toplumsal sorunlara duyarlılık

Katılımcıların ülke gündemine ilişkin konularda ders aracılığıyla tepkilerini göstermeleri *toplumsal konulara duyarlılık* ile kodlanmıştır.

Birinci Oturum

E3: günümüzde ise veren el gözükecek ki, verdiğinde karşılığını alabilmen için göstermen gerekiyor işte. Medya medya basın böyle. İşte ayakkabı verdim, yemek verdim...

3.1.3. İfade özgürlüğü

Bu tema, terim anlamında farklı katılımcıların ifadelerinde yer almıştır.

Birinci Oturum

E10: ben onlara inanmıyorum yani, bence halktan her birey kendi çıkarları doğrultusunda oy verebilir. Hepimiz özgürüz yani...

3.1.4. Farklı görüşlere saygı

Katılımcıların kendi aralarındaki tartışmalardan birbirleriyle olumlu konuşmaları bu çalışmada aktif vatandaşlık açısından *farklı görüşlere saygı* değeri olarak adlandırılmıştır.

Altıncı Oturum

E4: millet olmak için bunlar gerekmiyor ki bence sonuçta, yeryüzü aynı yeryüzü, gökyüzü aynı gökyüzü biz aynı yerde yaşıyoruz aslında. Bütün insanlar da bir millet olamaz mı yani?

K6:olamaz

E4: olabilir aslında

E2: çok ütöpik olur

E4: doğum aynı doğum, ölüm aynı ölüm.

K6: sen çok evrensel bakıyorsun

K10: ütöpik dediğın řu an.

K6: aynen.

3.1.5. Çatışma

Katılımcıların birbirleriyle yaptıkları olumsuz konuşmalar *çatışma* olarak kodlanmıştır.

İkinci Oturum

E10: bir şey söylicem Tarhuncu İbrahim'i biliyor musun?

K1: evet niye bilmeyeyim ki, bilmesem burada işim ne?

E10: kökenini biliyor musun, bunu söylediğinde onu biliyorsan zaten kendinle çelişiyorsun, köken demek için.

3.1.6. Hoşgörü

Farklı görüşlere saygı temasından farklı olarak katılımcıların farklı kültürlere, dine, etnik ve kültürel unsurlara saygısı *hoşgörü* olarak kodlanmıştır.

Katılımcılar, bu temayı kendi aralarındaki tartışmalardan ve farklılıklara saygıyı vurgulamaları yoluyla oluşturmuşlardır.

Üçüncü Oturum

K3: Hani ben kimsenin mini etek giymesine karışmıyorsam, kimse de benim mesela baş örtüme karışmamalı. Demokrasi dediğimiz şey, benim senin onun hepimizin demokrasisi olmalı. Sadece bir kişinin değil.

Tablo 1 *Değer Basamağı Demokratik Değerler Temasının Frekans Dağılımı*

TEMA	f
Çatışma	46
Farklı Görüşlere Saygı	11
İfade Özgürlüğü	7
Hoşgörü	7
Seçimlere Katılım	6
Toplumsal Duyarlılık	4

Tabloda 1'de görüldüğü gibi değer basamağındaki temalar, *çatışma* (46), *farklı görüşlere saygı* (11), *ifade özgürlüğü* ve *hoşgörü* (7), *seçimlere katılım* (6), *toplumsal duyarlılık* (4) olarak bulunmuştur. Buna göre katılımcılar demokratik değerlerden en fazla *çatışma* en az ise *toplumsal sorunlara duyarlılık* değeriyle ilgilenmişlerdir.

3.2. Değerlendirme Oturumu Nitel Verilerle İlgili Bulgular

Araştırma süreci boyunca katılımcıların sahip oldukları değerleri ifade etmeleri konusu değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirme Oturumunda ise bu değerlerin ne yönde geliştiği sorgulanmıştır. Değerlendirme Oturumunda değer basamağında bulunan temalar diğer oturumlardaki gibi kültürel ve demokratik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Demokratik değerler řu şekilde sıralanmıştır:

- Farklı Görüşlere Saygı
- Çatışma
- Destekleme

3.2.1. Demokratik değerler

3.2.1.1. Farklı görüşlere saygı.

Katılımcıların kendi aralarındaki tartışmalarda birbirlerini dinlemeleri, farklı bir fikrin olduğunu kabul etmeleri *farklı görüşlere saygı* temasıyla belirtilmiştir.

E5: Avrupa Birliği'nin Avrupa Birliği ülkesi gidiyor Allah'ın Çin'inden helikopter gönderiyor. Türkiye helikopter gönderebiliyor mu? Bir bebek sırtında bebekle taşıyor. Bir ambulans gönderebiliyor mu? Yok. Demek ki gelişmemiş hocam. Yani insana zaten insana değer vermek.

E10: Bence kendi toplumumuzu oluşturmamız. Niye Avrupa Birliği'ne girmeye çalışıyoruz ki. Hocam onlar bize gelsin. Biz neden onlara gidiyoruz.

K6: Evet aynen

K10: Doğru demokrasiye karşı bunlara gerek kalmaz.

E4: Hocam tamam. Biz farklı yönlerde kendimizi geliştirelim bırakalım onlar gelsin.

E5: Ben ona da karşı değilim hocam. Olabilir oda olabilir. Muhteşem bir demokrasi ile Avrupa Birliği'ne girmeye gerek kalmaz.

3.2.1.2. Çatışma

Farklı görüşlere saygı temasının tersine katılımcıların birbirlerine kişisel olarak kötü cümleler sarf etmeleri ya da dinlememeleri *çatışma* olarak kodlanmıştır.

K3: bence amaç soru sormak hocam yani

K6: amaç soru sorup köşeye sıkıştırmak.

E10: arkadaşım ya söz ya burada ben konuşuyorsam bittikten sonra parmak kaldırırsın sözünü bölmek dikkatimi dağıtmaktır.

3.2.1.3. Destekleme

Katılımcıların birbirlerinin sözlerine katıldıklarını ya da savunma durumuna geçtikleri cümleler bu çalışmada *destekleme* olarak kodlanmıştır.

K11: K10'un sözüne çok takılı kaldı orda bir şeyler üretiyor ama o onu kastetmedi yani

E7: Ama sorunda şurda. Eğer benim bir protesto yapma bir şeyim varsa bir sıkıntım varsa demek istediğim biri bir şey getirmiş veya bir şey olmuş ben o yüzden bakıyorum

E9: doğru söylüyor hocam.

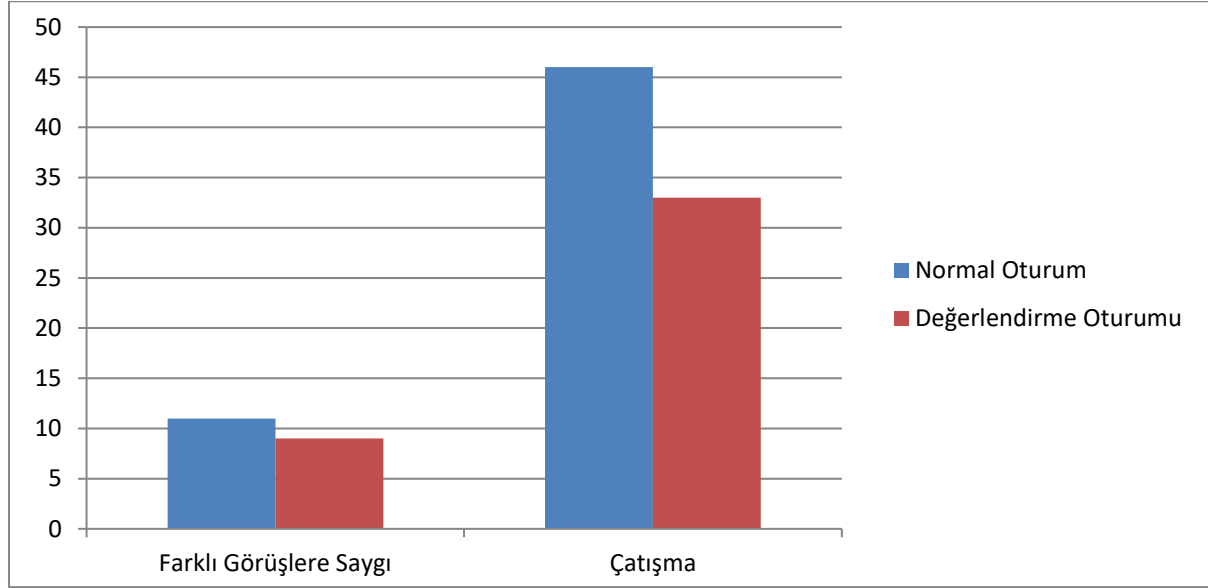
Tablo 2 Değerlendirme Oturumu Demokratik Değerler Temasının Frekans Dağılımı

TEMA	f
Çatışma	33
Farklı Düşüncelere Saygı	9
Destekleme	7

Tablo 3'e göre Değerlendirme Oturumunda demokratik değerlerle ilgili bulunan temalar *çatışma* (33), *farklı düşüncelere saygı* (9), *destekleme* (7) olarak ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi Değerlendirme Oturumunda konularla ilgili en fazla birbiriyle çatışmışlar ve en az birbirlerini desteklemişlerdir.

3.3.Verilerin Karşılaştırılması

Bu çalışmada nitel veriler, öğrencilerin etkin vatandaşlıkla ilgili bahsettikleri konularla belirlenmiştir. Kendilerine serbest ortam sağlanan oturumlar ile değerlendirme oturumlarında bahsettikleri konular nitel eriyeye dönüştürülüp karşılaştırma yapılmıştır.



Şekil 1. Değer basamağındaki demokratik değerlerin karşılaştırılması

Şekil 1 dikkate alındığında *farklı görüşlere saygı* ve *çatışma* değerlerinde bir düşüş olduğu ortaya çıkmıştır. *Çatışma* değerindeki düşüş *farklı görüşlere saygı* değerine göre daha fazladır.

Tartışma

Papadiamantaki (2014)'e göre üniversiteler kültürel oluşuma katkı sağlar, eleştirel ve yansıtıcı düşünmenin önemi üniversitelerde ortaya çıkar. Eğer öğrenciler aktif bir vatandaş olurlarsa eğitim sistemi de bu oluşuma destek olur. Dolayısıyla üniversite eğitimi aktif vatandaş olmanın önünü açabilir. Bu noktada çalışmanın üniversite öğrencileriyle aktif vatandaşlığa yönelik yapılması da önem kazanmaktadır.

Avrupa Komisyonu Eğitim ve Kültür Genel Müdürlüğünün yaptığı araştırmada aktif vatandaşlıkla ilgili değerler; insan hakları, demokrasi, cinsiyet eşitliği, sürdürülebilirlik, barış, pasif eylemsizlik, adalet, eşitlik ve değer biçme olarak belirlenmiştir (Hoskins, 2006). Bu değerlerden demokrasi değeri çalışmadaki nitel analizlerde *demokratik değerlerle* uyumlu çıkmıştır.

Steenekamp ve Loubser (2016) aktif vatandaşlığın demokrasi için beş boyutu olduğunu öne sürmüştür. Bunlar; politik katılım, sivil katılım, toplum düzeyinde katılım, kimlik ve değerlerdir.

Hoskins ve Maschereini (2009) aktif vatandaşlıkla ilgili geliştirdikleri ölçekte; demokratik değerler, temsili demokrasi, protesto ve sosyal katılım, toplumsal yaşam olmak üzere dört boyuta ulaşmışlardır. Demokratik değerler boyutundaki demokrasi ve kültürler arası anlayış alt boyutları bu çalışmada nitel analizlerde ortaya çıkan *hoşgörü* temasıyla uyumludur. Temsili demokrasi boyutundaki politik partilere katılım, politik yaşamda seçimlere katılım boyutları bu çalışmadaki nitel analizlerde *seçimlere katılım* teması olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmalarla uyumlu olarak nitel analizlerde demokratik değerler ana teması bulunmuştur.

Demokratik değerler ana temasının aktif vatandaşlıkla bağlantı kurulması araştırmacının yönlendirmesiyle ilk oturumdaki *seçimlere katılımın öneminin* tartışılması konusuyula ortaya çıkmıştır. Katılımcılar, Türkiye’de seçim sisteminin istenileni yansıtıp yansıtmadığı ve vatandaşların seçimlerde bilinçli bir tercih yapıp yapmadıkları üzerine tartışmışlardır.

Türkiye’de vatandaşların seçimlere katılım oranlarında son üç seçim istatistiği dikkate alındığında 1 Kasım ve 7 Haziran 2015 milletvekili genel seçimlerine siyasal katılım oranları sırasıyla %87,40 ve %86,43 olarak tespit edilmiştir. 10 Ağustos 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılım oranı ise %77’dir. (www.ysk.gov.tr). Görüldüğü gibi bu oran %90’ın altında kalmıştır. Geçersiz sayılan oylar üç seçimde ortalama 500.000’in üzerindedir.

Steenekamp ve Loubser (2016)’e göre Türkiye’de politikayla ilgilenme oranı %52, yerel ve genel seçimlere katılım oranı %80’dir.

Siyasal katılımın dünyadaki oranlarına bakıldığında en yüksek oran kuzey ülkelerinde bulunmuştur. Bu ülkelerden İsveç %96 ile en yüksek siyasal katılıma sahiptir. Onu Orta Avrupa ve Anglo Sakson ülkeleri izlemektedir. Akdeniz ülkeleri bu sıralamanın sonunda kalmaktadır (Hoskins & Mascherini, 2009). Türkiye tarihsel nedenlerin yanında kültürel anlamda Akdeniz ülkelerinin özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu araştırmalarla bağlantılı olarak katılımcılar Türkiye’de sağlıklı bir seçim yapılmadığı konusunda hemfikir olmuşlardır.

Sivil toplum kuruluşlarının tartışıldığı yedinci oturumda katılımcılar sivil toplumların toplumsal sorunlara çare olup olmadığını konuşarak *toplumsal sorunlara duyarlılık* temasını ön plana çıkarmışlardır. Bu tema da tıpkı *hoşgörü* teması gibi sadece tartışma kısmıyla sınırlı kalmıştır.

Toplumsal sorunlara duyarlılık göstermenin aktif vatandaş olarak gönüllü organizasyonlara katılımı mümkün olduğu düşünülmektedir. Çalışmadaki katılım düşüncesi yalnızca seçimlere katılım olarak değerlendirilmiştir. Bu düşünceye paralel olarak Çakmaklı (2015) Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin bilinmediği ve katılımın da düşük olduğunu belirtmiştir. Sivil toplum örgütlerine katılımın artırılması vatandaşlık anlayışlarının değişmesine katkıda bulunacaktır (Çakmaklı, 2015). Steenekamp ve Loubser (2016) ise sivil toplum örgütlerine katılımın demokrasi için önemine vurgu yapmış ve Türkiye’de sivil toplumlara katılımın ortalama %2 olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların sivil toplum kuruluşları konusundaki bilgi yetersizlikleri bu tartışmanın yalnızca araştırmacı tarafından yönlendirilmesi ve sivil toplum ile demokrasi arasında bağlantı kuramaması araştırmaları doğrular niteliktedir.

Hoşgörü teması bu çalışmada hem Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaşlık anlayışı tarihsel olarak tartışılırken hem de demokratik toplum yapısı vurgusunda kullanılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık anlayışının tarihsel geçmişi Osmanlı vatandaşlık anlayışıyla birleştirilmiştir. Katılımcılar mezhepler ve din açısından Osmanlı millet sistemini tartışmışlardır. *Sünni İslamlık şart mı? Alevi ise ne olacak?* gibi sorularla bu tartışmanın ana eksenini oluşturmuşlardır. Nitekim konuyu Ortaylı da (2016) bu şekilde ele alır. Osmanlı milletleri, kapalı bir toplum yapısını oluşturmaktadır. Bu kapalılık aynı dinden olanları kapsar. Fakat mezhep anlamında bir hoşgörü ortamı yoktur. Zira Osmanlı resmi anlamda tanıdığı Sünni İslam’ın dışındaki bir mezhebe hoşgörüyle bakmaz. Örneğin hepsi Ermenice konuşmalarına rağmen, Ermeni-Gregoryen ve Katolik cemaatleri aynı mahallede oturmazlardı (Ortaylı, 2016). Katılımcılar benzer şekilde Türk kimliğini Osmanlı millet sisteminde sorgulamışlardır. Ortaylı’ya göre (2016), Osmanlı milleti tarihsel açıdan ulusçuluk döneminden önceki dönemleri

kapsar. Dolayısıyla Osmanlı söz konusu olduğunda tarihsel açıdan Türk kimliğini sorgulamamız şu aşamada bir anlam taşımaz.

Değerlendirme Oturumundaki *demokratik değerler; farklı görüşlere saygı, çatışma ve destekleme* ile ilgili bulunmuş katılımcıların *demokratik değerler* ile ilgili herhangi bir ilerleme kaydetmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Süreç boyunca nitel analizlerde *demokratik değerler* ana teması, demokrasinin tanımında aranmıştır. Bu çalışmada demokrasi, tüm yurttaşların yönetim devletin refahı için çalışacakları bir yönetim biçimi olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, siyasal anlamı ifade etmekten çok sivil yurttaşlığı kapsamaktadır. Vatandaşların toplumsal yaşamda temel yaşam haklarının güvenceye alınması, dolayısıyla demokratik yaşam siyasal katılımın da yolunu açar (Touraine, 1997).

Demokrasi ve demokrasinin taşıdığı değerler, öncelikle bireyi merkeze alan ve katılımın şart olduğu bir yönetim biçimini dikkate alır. Bu konuda Barber (1995) katılımı demokrasinin varlık koşulu için en önemli öge sayar ve katılımın yalnızca birey için değil toplumun faydası için önemli bir güç haline geldiğini düşünür.

Modern demokrasilerin özelliklerine bakıldığında; seçilmiş temsilciler, özgür, adil, sık seçimler ve ifade özgürlüğü kavramları karşımıza çıkmaktadır (Crick, 2012). Bu kavramlar ve katılım süreç boyunca katılımcıların sıklıkla kullandıkları argümanlar olmuştur. Öyle ki *seçimlere katılım* temasında katılımcılar, Türkiye’deki seçim sistemine ve katılım olarak oy kullanmanın önemine değinmişlerdir. Fakat bu bir demokratik değer için yeterli değildir. Aktif vatandaşlık değerleri açısından incelendiğinde katılım; sivil toplum kuruluşları, çevre örgütleri, gönüllü organizasyonlara katılım gibi vatandaşın toplumun geleceğini bireysel katılımlarla şekillendirdiği bir aktif vatandaşlıktan bahsedilmektedir.

Katılımla ilgili yerel düzeyde Kartal’ın (2013) çalışmasında aktif vatandaşlık bireysel, sosyal katılım ve medya okuryazarlığıyla ilişkilendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının sosyal katılım düzeylerine bakıldığında çok pasif ve pasif düzeyde olduğu, sosyal katılım anlamında da aktif vatandaş olarak çok fazla öğretmen adayının olmadığı tespit edilmiştir. Kartal’ın araştırmasının sonuçları bu araştırmayla da uyumludur.

Bu çalışmada katılımcıların demokrasi kültürünü benimsemeleriyle ilgili ciddi bir bulguya rastlanmamıştır. Katılımcılar, demokrasiyi seçimlere katılmak ve düşündüğünü ifade etmek olarak algılamışlar ve bu da aktif vatandaşlığın demokratik katılım boyutuyla ilgili bir veri elde edilememesine yol açmıştır. Bir görüşe göre kişilerin politikayla ilgilenme durumları ülkeye bağlılıklarına göre değişir ve bireylerin politik bilgiyle ilgili eğitim seviyeleri, politik katılımların özelliğini etkiler (Galston, 2001). Bununla birlikte aktif vatandaşlık değerleri, vatandaşlık eğilimlerine işaret eder. Aktif vatandaşlığı benimseme durumlarına etki eden faktörlerden biri eğitim olarak tespit edilmiştir. Eğitim politikası, bireylerin okul ve toplumsal yaşama katılım derecelerini belirlemelerine yardımcı olmuştur (Hoskins & Maschereini, 2009). Bu çerçevede katılımcıların demokrasi kültürüyle ilgili bir edinimleri olmaması demokratik değerlere az rastlanmasıyla açıklanabilir. Bununla beraber sınıf içi demokratik tartışmalarda farklı görüşlere saygının az olması bu tarz bir aktif vatandaşlığın ortaya çıktığını düşündürülebilir.

Türkiye’de vatandaşlık anlayışı sivil katılımı toplumsal çerçevede ve eğitim düzeyinde engellenmiştir. Bunun sebebi bir anlamda demokrasi uygulamaları ve askeri darbenin sürekli birbirini izlemesidir. Örneğin 1960 askeri darbesinden sonra 1961 anayasasında ortaya çıkan hak ve özgürlükler ders kitaplarında devlete karşı sorumluluk ve görevler şeklini almış aktif vatandaş yerine “*”militan”*” bir vatandaş yetiştirilmesi temel alınmıştır. Çünkü hedeflenen, devletin iç ve dış düşmanlarına karşı vatandaşın hazırlıklı olması ve dolayısıyla devletini koruyan, sadık bir vatandaş yetiştirilmesidir (Kılıç Oğuz, 2005).

Cumhuriyet dönemiyle birlikte hedeflenen vatandaş tipi siyasal alanda katılımı oy verme davranışının edinilmemesi, görev ve sorumluluklar bağlamında vergi vermek, askere gitmek gibi temel görevlerin yapılması dışında bir sorumluluktan öteye gidemediği görülmektedir.

Aynı şekilde 1980 döneminden sonra apolitik gençlik yetişmesi ve katılım düzeyine bağlı olarak azaldığı düşünülmektedir (Aydın, 2005). Bu da yine Türkiye’de askeri darbelerin vatandaş üzerine yansımalarından biridir. Vatandaşlar, sivil anlamda hür düşünen politik baskıdan uzak bir çerçevede aktif katılımcı bir yurttaş olamamışlardır. Çalışma grubunun bu anlamda önceki eğitim kademelerine, ailede aldıkları eğitimde, akran ilişkilerinde yaşantı yoluyla edindikleri bir vatandaşlık anlayışını yansıttıkları görülmektedir. Dolayısıyla yalnızca siyasal katılımı dikkate alarak toplumsal birlik ve beraberliği hedef alan bir aktif vatandaşlık hayal etmişlerdir

Ersoy’un (2007) aktif vatandaşlıkla ilgili öğretmenlerle yaptığı görüşmede, öğretmenler; haklarını, sorumluluklarını bilen ve yerine getiren, vatanını ve milletini seven, yasalara uyan, başkalarına saygılı olan bir aktif vatandaş modeli çizmişlerdir. Buna göre aktif vatandaş devlete karşı sorumluluklarını bilen ve yerine getiren vatandaş olarak tanımlanmıştır. Vatandaş devlete karşı bilmek, anlamak ve sevmek ile sorumlu olmuştur.

Sarı ve Sadık’ın (2011) yaptıkları araştırmada demokrasi metaforu; eşitlik, kişisel çıkar, bağımsızlık, çaba, hayal, çok seslilik, sistem, toplumsal düzen, modernleşme olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmalar göz önüne alındığında aktif vatandaşlık değerleri kültürel düzeyde yerel çalışmalarda uyumlu görünmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, S. (2005). Amacımız devletin bekası. demokratikleşme sürecinde devlet ve yurttaşlar. İstanbul. TESEV. Yayıncılık

Bakioğlu, A. & Kurt, T. (2009). Öğretmenlerin demokrasi vatandaşlık ve vatanseverlik algılarının nitel olarak incelenmesi. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi, 29, 19-39.

Barber. B. (1995). Güçlü demokrasi (M. Beşikçi, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bogdan, C. R. & Biklen, S. K. (1982). Qualitative research for education an introduction to theory and methods. Boston: Allyn and Bacon.

Berkes, N. (2002). Türkiye’de çağdaşlaşma (Ahmet Kuyaş, Yayına Haz.). İstanbul: Yapı Kredi yayınları.

Creswell, J. & W. Clark, V. L. (2014). Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi. (Y. Dede & S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Crick, B. (2010). Citizenship: The political and the democratic. British Journal of Educational Studies, 55 (3), 235-248.

Çakmaklı, D. (2015). Active citizenship in Turkey: learning citizenship in civil society organizations. Citizenship Studies, 19 (3-4), 421-435.

Ersoy, A. F. (2007). Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri. (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Eskişehir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/adresinden edinilmiştir>.

Glesne, C. (2012). Nitel araştırmaya giriş (A. Ersoy & P. Yalçınoglu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Hoskins, B. (2006). Draft Framework on indicators for active citizenship (Ispra, CRELL).
- Hoskins, B. & Maschereini, M. (2009) Measuring Active Citizenship Through the Development of a Composite Indicator Soc. Indic Res. 90, 459-488.
- Jonhson, A. (2014). Eylem araştırması el kitabı. (Y. Uzuner & M. Anay Özten, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Matsuda, N. (2014). Can universities supply citizenship education? A theoretical insight. Japanese political science review. 2, 89-110.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber (S. Turan, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles, B., & M., Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis an expanded sourcebook. (Second Edition). London: Sage Publication.
- Norton, S. L. (2009). Action research in teaching & learning. London and New York: Routledge.
- Ortaylı, İ. (2016). Osmanlı'ya bakmak osmanlı çağdaşlaşması. İstanbul: İnkılap. Kitabevi.
- Papadiamantaki, Y. (2014). Active citizenship in universty education: Lessons learnt in times of crisis. Journal of Social Science Education. 13(3) 90-97.
- Patton, M., Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Sarı, M. & Sadık, F. (2011). Öğretmen Adaylarının Demokrasi Algıları Çukurova Üniversitesi Örneği Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi. 1(2) 67-82.
- Smith, D.A. (2013). Milliyetçilik kuram, ideoloji tarih. (Ü. H. Yolsal, Çev.) Ankara: Atıf Yayıncılık.
- Steenkamp, C. & Loubser, R. (2016). Active citizenship: A comparative study of selected young and established democracies. Politikon. Doi: 10.1080/02589346.2016.1155141.
- Stringer, E. (2008). Action research in education. (Second Edition). Columbus Ohio: Pearson.
- Topuzkanamış, Ş.E. (2013). Vatandaşlık üstüne bir tez Ankara:On İki Levha Yayıncılık.
- Touraine, A. (1997). Demokrasi Nedir?(O. Kunal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzun, T. (2003). Ulus, Milliyetçilik ve kimlik üzerine bir değerlendirme. Doğu Batı Dergisi, 23, 137-160.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (Genişletilmiş 9. Baskı). Ankara: Seçkin. Yayıncılık.
- İnternet Adresleri
- Yüksek Seçim Kurulu resmi web sitesi. 1 Kasım 2015 seçim sonuçları. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MVES/96-A.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Yüksek Seçim Kurulu resmi web sitesi. 7 Haziran 2015 seçim sonuçları <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MV/A.pdf> sayfasından alınmıştır.
- Yüksek Seçim Kurulu resmi web sitesi. 10 Ağustos 2014 seçim sonuçları http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/HaberDosy a/2014CB-Kesin-416_a_Yurtici.pdf sayfasından alınmıştır.